

วิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

AN ANALYSIS OF SAMMĀ-ĀJIVA TEACHING FOR
SUPPORTING THE MORAL LIFE

พระอรรคเดช (เทชธมโม/อาสารพกิจ¹, พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป²,
วิโรจน์ คุ่มครอง³

Phra Akkadej (Techthammo/ Asasuppagit)¹,
Phramaha Wattana Paññādīpo², Viroj Koomkrong³

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย¹⁻³
Doctor of Philosophy (Vipassana Meditation) Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand¹⁻³

Corresponding Author Email: phra.akkadej@gmail.com¹, Wattana123@gmail.com²,
viroj_koom@gmail.com³

Received: 3 September 2026; Revised: 23 September 2026; Accepted: 30 September 2026

วิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

พระอรรคเดช (เดชธมโม/อสาสรพกิจ, พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป,
วิโรจน์ คุ่มครอง

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และ 3) ศึกษาวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา หนังสือ ตำรา งานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือที่ใช้คือแบบบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา การตีความเชิงคัมภีร์ และการสังเคราะห์เชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

1) สัมมาอาชีวะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ 8 อยู่ในหมวดศีล มีสาระสำคัญคือการละมิจฉาอาชีวะและดำรงชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ โดยครอบคลุมทั้งเจตนา การเลือกอาชีพ วิธีการประกอบอาชีพ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ 2) หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม ได้แก่ ศีล 5 กุศลกรรมบถ 10 หิริ-โอตตปปะ อัปปมาทธรรม และสังคหวัตถุ 4 ซึ่งทำหน้าที่ส่งเสริมการควบคุมตน ความสุจริต จิตสำนึก ความรับผิดชอบ และการสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อผู้อื่น และ 3) การวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม สามารถสังเคราะห์เป็นโมเดลสัมมาอาชีวะ 5 มิติ หรือ 5R-Right Livelihood Model ประกอบด้วย คิดชอบ เลือกอาชีพชอบ ปฏิบัติชอบ รับผิดชอบ และเกื้อกูลสังคม โดยองค์ประกอบทั้ง 5 มีความสัมพันธ์ต่อกันตั้งแต่ระดับความคิดและเจตนาไปสู่การเลือกอาชีพ การปฏิบัติ การกำกับตน และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม อันนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ส่วนรวม

คำสำคัญ: สัมมาอาชีวะ; การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม; พุทธจริยศาสตร์; อริยมรรคมีองค์ 8; 5R-Right Livelihood Model

AN ANALYSIS OF SAMMĀ-ĀJIVA TEACHING FOR SUPPORTING THE MORAL LIFE

Phra Akkadej (Techthammo/ Asasuppagit),
Phramaha Wattana Paññāḍīpo, Viroj Koomkrong

Abstract

This research aimed to: 1) study the principle of Right Livelihood in Theravāda Buddhist scriptures; 2) examine Buddhist principles related to the promotion of righteous living; and 3) analyze the principle of Right Livelihood as a means of promoting righteous living. This study employed documentary research by examining data from the Tipiṭaka, commentaries, Buddhist scriptures, books, textbooks, research studies, and relevant academic articles. The research instrument was a documentary data recording and analysis form. The data were analyzed through content analysis, scriptural interpretation, and descriptive synthesis.

The findings revealed that:

1) Right Livelihood is one of the factors of the Noble Eightfold Path and is classified under the category of morality (sīla). Its essential meaning lies in abandoning wrong livelihood and sustaining one's life through right means of living. It encompasses intention, occupational choice, methods of conducting one's occupation, and the consequences arising from occupational activities. 2) The Buddhist principles related to the promotion of righteous living include the Five Precepts, the Ten Wholesome Courses of Action, moral shame and moral dread (hiri-ottappa), heedfulness (appamāda), and the Four Bases of Social Solidarity (saṅgahavatthu). These principles contribute to self-regulation, integrity, moral consciousness, responsibility, and constructive relationships with others. 3) The analysis of Right Livelihood for the promotion of righteous living led to the synthesis of a five-dimensional model, namely the 5R-Right Livelihood Model, consisting of Right Thinking, Right Livelihood Choice, Right Practice, Responsibility, and Reciprocity. These five components are interrelated in a continuous process, beginning with thought and intention and extending to occupational choice, ethical practice, self-regulation, and responsibility toward the wider community. This process contributes to a balanced way of living that integrates personal benefit, the benefit of others, and the common good.

Keywords: Right Livelihood; righteous living; Buddhist ethics; Noble Eightfold Path; 5R-Right Livelihood Model

บทนำ

การประกอบอาชีพเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินชีวิตมนุษย์ เพราะนอกจากเป็นช่องทางในการแสวงหาปัจจัยสำหรับการดำรงชีพแล้ว ยังสัมพันธ์กับคุณค่าในตนเอง ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น คุณภาพชีวิต และบทบาทของบุคคลที่มีต่อสังคม งานศึกษาในปัจจุบันจึงมิได้พิจารณาคุณค่าของงานจากรายได้หรือความมั่นคงทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ให้ความสำคัญกับแนวคิดงานที่มีความหมายและงานที่มีคุณค่ามากขึ้น Blustein, Lysova, and Duffy (2023) อธิบายว่า งานที่มีคุณค่าเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขพื้นฐานที่บุคคลควรได้รับจากการทำงาน ขณะที่งานที่มีความหมายเกี่ยวข้องกับการรับรู้ถึงคุณค่า เป้าหมาย และ ความสำคัญของงานที่มีต่อชีวิต ทั้งสองมิติล้วนมีผลต่อบุคคล องค์กร และสังคมอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ Martela et al. (2021) พบจากการศึกษาแบบระยะยาวว่า ความเป็นอิสระในการทำงานและการรับรู้ว่างานของตนก่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้งานมีความหมายมากขึ้น สะท้อนให้เห็นว่า คุณค่าของการประกอบอาชีพมิได้ขึ้นอยู่กับผลตอบแทนเท่านั้น แต่รวมถึงคุณภาพของการกระทำและผลที่เกิดขึ้นต่อผู้อื่นด้วย

อย่างไรก็ตาม สภาพการทำงานและการประกอบอาชีพในสังคมปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้นจากการแข่งขันทางเศรษฐกิจ การขยายตัวของเทคโนโลยี รูปแบบธุรกิจใหม่ และแรงกดดันด้านผลประกอบการ ซึ่งอาจทำให้บุคคลต้องเผชิญสถานการณ์ที่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจขัดแย้งกับหลักจริยธรรม ปัญหาจึงมิได้อยู่เพียงที่การประกอบอาชีพผิดกฎหมายอย่างชัดเจน แต่รวมถึงการหลอกลวง การบิดเบือนข้อมูล การเอารัดเอาเปรียบ การแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบ และการตัดสินใจที่อาจถูกต้องตามกฎหมายแต่ขาดความรับผิดชอบทางจริยธรรม การประกอบอาชีพของมนุษย์สัมพันธ์โดยตรงกับจริยธรรม เพราะทุกคนอยู่ทั้งในฐานะผู้ประกอบอาชีพและผู้รับผลจากสินค้าและบริการของผู้อื่น เมื่อการประกอบอาชีพขาดความสุจริตหรือมีการเอารัดเอาเปรียบ ย่อมนำไปสู่ความเดือดร้อนและปัญหาทางสังคม ขณะที่จริยธรรมวิชาชีพจะเกิดผลอย่างแท้จริงได้เมื่อพัฒนาจากข้อกำหนดภายนอกไปสู่ ضمโนธรรมและความสำนึกผู้ผิดชอบชั่วดีของบุคคล

ในมิติทางพระพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพมิได้ถูกแยกออกจากการพัฒนาคุณธรรม เพราะการกระทำเพื่อหาเลี้ยงชีพย่อมสัมพันธ์กับเจตนา พฤติกรรม และผลแห่งการกระทำ Tablan (2020) วิเคราะห์ความหมายของการทำงานจากมุมมองพุทธจริยศาสตร์และเสนอว่า หลักกรรมทำให้มิติทางจิตใจและเจตนาของผู้ทำงานมีความสำคัญต่อการประเมินคุณค่าทางศีลธรรมของงาน การพิจารณาอาชีพจึงควรครอบคลุมทั้งคุณภาพชีวิตของผู้ทำงาน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การมีสติ และความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม ขณะที่ กิจ ศรียะอาจ (2561) ซึ่งศึกษาพุทธจริยศาสตร์กับอาชีพในสมัยพุทธกาล พบว่าพระพุทธศาสนามีหลักจริยธรรมที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบกำกับการประกอบอาชีพ และสามารถประยุกต์ใช้กับการพัฒนาอาชีพในสังคมปัจจุบันได้ ประเด็นดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจตามมุมมองพระพุทธศาสนามีได้แยกออกจากการพัฒนาคุณภาพทางจริยธรรมของบุคคล

ในบรรดาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ สัมมาอาชีพะ มีความสำคัญเป็นพิเศษ เนื่องจากเป็นหลักที่เชื่อมโยงการหาเลี้ยงชีพเข้ากับความถูกต้องทางศีลธรรมโดยตรง แต่

ในบริบทสังคมร่วมสมัย การพิจารณาสัมมาอาชีวะเพียงในความหมายว่า “การไม่ประกอบอาชีพที่ผิด” อาจยังไม่เพียงพอต่อการอธิบายสถานการณ์ทางอาชีพที่มีความซับซ้อน เพราะในอาชีพที่ดูเหมือนสุจริตอาจปรากฏวิธีการดำเนินงานที่ไม่เป็นธรรม หรือก่อผลกระทบต่อผู้บริโภค ผู้ร่วมงาน ชุมชน และสิ่งแวดล้อมได้ การศึกษาสัมมาอาชีวะจึงควรพิจารณาให้ครอบคลุมตั้งแต่ความคิดและเจตนา การเลือกอาชีพ วิธีการทำงาน การควบคุมตน ตลอดจนความรับผิดชอบต่อผลของการกระทำ ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Vu and Gill (2023) ที่ศึกษาความรับผิดชอบต่อการสร้างงานที่มีความหมายจากมุมมองพุทธจริยศาสตร์ และชี้ว่าการทำงานจำเป็นต้องพิจารณาทั้งคุณค่าทางศีลธรรม ความสัมพันธ์ และความรับผิดชอบต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง มิใช่มองความหมายของงานในมิติทางจิตวิทยาเพียงอย่างเดียว

จากสภาพปัญหาและแนวคิดดังกล่าว ยังมีประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมว่า หลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีสาระและขอบเขตอย่างไร หลักพุทธธรรมใดบ้างที่ทำหน้าที่สนับสนุนการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และเมื่อนำหลักเหล่านั้นมาวิเคราะห์ร่วมกันแล้วสามารถพัฒนาเป็นกรอบสำหรับการดำเนินชีวิตในบริบทปัจจุบันได้อย่างไร โดยเฉพาะการเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับความคิดและเจตนาไปสู่การเลือกอาชีพ วิธีการทำงาน ความรับผิดชอบต่อสังคม และความเกี่ยวข้องต่อสังคม การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม” จึงมุ่งศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักธรรมเหล่านั้น เพื่อสังเคราะห์แนวทางการดำเนินชีวิตที่สามารถเชื่อมความสุจริตทางอาชีพ การพัฒนาคุณธรรมส่วนบุคคล และความรับผิดชอบต่อสังคมเข้าด้วยกัน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการประยุกต์หลักพุทธจริยศาสตร์ให้สอดคล้องกับเงื่อนไขการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพในสังคมร่วมสมัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม
3. เพื่อวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม” เป็นการศึกษาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะและหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม โดยมุ่งวิเคราะห์สาระสำคัญ ความสัมพันธ์ และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตของบุคคลในบริบทสังคมร่วมสมัย ผู้วิจัยกำหนดวิธีดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

1. รูปแบบของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็น การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ปฐมภูมิและเอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับหลักสัมมาอาชีวะ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และแนวทางการประยุกต์ใช้หลักธรรมดังกล่าวในการดำเนินชีวิต

2. แหล่งข้อมูลสำคัญ

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ 1) เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาทที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะ อริยมรรค และการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และ 2) เอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ รายงานการวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับ สัมมาอาชีวะ พุทธจริยศาสตร์ จริยธรรมในการประกอบอาชีพ และการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

การคัดเลือกเอกสารใช้วิธีแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยกำหนดเกณฑ์ดังนี้ 1) มีเนื้อหา สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเฉพาะประเด็นสัมมาอาชีวะ อริยมรรค พุทธจริยศาสตร์ และการ ดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม 2) เป็นแหล่งข้อมูลที่มีความน่าเชื่อถือ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือ วิชาการ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความจากวารสารที่ผ่านการประเมินคุณภาพ 3) มีข้อมูลบรรณานุกรม และแหล่งที่มาชัดเจน สามารถตรวจสอบย้อนกลับได้ และ 4) สำหรับเอกสารวิชาการร่วมสมัย ให้พิจารณา ความทันสมัยและความเกี่ยวข้องกับบริบทการประกอบอาชีพและจริยธรรมในสังคมปัจจุบัน

3. เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบบันทึกและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ซึ่งผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อ รวบรวม จัดหมวดหมู่ และวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสัมมาอาชีวะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) ข้อมูลเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริม การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และ 3) ข้อมูลสำหรับวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวทางการประยุกต์หลัก สัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมในระดับบุคคล อาชีพ องค์กร และสังคม

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา หนังสือ ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง จากนั้นตรวจสอบความ ถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล แล้วบันทึกและจัดหมวดหมู่ตามประเด็นศึกษา ได้แก่ หลักสัมมาอาชีวะ หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และแนวทางการประยุกต์ใช้ โดยกรณีที่ข้อมูลแตกต่างกันจะตรวจสอบเปรียบเทียบกับคัมภีร์ปฐมภูมิและเอกสารวิชาการที่เชื่อถือได้ก่อนนำไปวิเคราะห์และ สังเคราะห์ผลการวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ร่วมกับการตีความและการสังเคราะห์เชิงพรรณนา โดยดำเนินการตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ 1) วิเคราะห์ความหมาย หลักการ ขอบเขต และความสัมพันธ์ของสัมมาอาชีวะกับองค์ธรรมในอริยมรรค 2) วิเคราะห์และจัดหมวดหมู่หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และ 3) สังเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสัมมาอาชีวะกับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่ออธิบายกระบวนการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมในมิติของความคิด การตัดสินใจ การประกอบอาชีพ ความสัมพันธ์กับผู้อื่น และผลกระทบต่อสังคม

6. จริยธรรมในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสารและไม่มีการเก็บข้อมูลจากมนุษย์โดยตรง ผู้วิจัยยึดหลักความซื่อสัตย์ทางวิชาการ โดยนำเสนอข้อมูลอย่างเป็นกลาง ไม่บิดเบือนความหมายของคำหรือแนวคิดของเจ้าของผลงาน และแยกข้อเท็จจริงจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัยอย่างชัดเจน พร้อมทั้งอ้างอิงแหล่งข้อมูลตามหลักวิชาการ ตรวจสอบความสอดคล้องของการอ้างอิง และเคารพสิทธิทางปัญญาเพื่อป้องกันการลอกเลียนผลงาน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า สัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมสำคัญในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งพระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความสำคัญทั้งในฐานะหลักจริยธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตและในฐานะองค์ธรรมของกระบวนการพัฒนาจิตเพื่อความพ้นทุกข์ สารสำคัญสามารถจำแนกได้ 4 ประเด็น ดังนี้

1) ความเป็นมาของหลักสัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะปรากฏอยู่ในหลัก อริยมรรคมีองค์ 8 อันเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ตามอริยสัจ 4 ประกอบด้วย สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ โดยสัมมาอาชีวะเป็นองค์ที่ 5 ของอริยมรรค และเมื่อจัดตามหลักไตรสิกขา สัมมาอาชีวะจัดอยู่ในหมวด อธิศีลสิกขา ร่วมกับสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ แสดงให้เห็นว่าการประกอบอาชีพและการเลี้ยงชีพมิได้แยกออกจากการพัฒนาทางศีลธรรม แต่ถือเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกฝนพฤติกรรมให้สุจริตและเกื้อกูลต่อการพัฒนาจิตและปัญญา ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงอริยมรรคมีองค์ 8 ไว้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ และทรงอธิบายสัมมาอาชีวะว่า อริยสาวกละการเลี้ยงชีพที่ผิดแล้วดำรงชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ (ที.ม. (ไทย) 10/299/348) จึงเห็นได้ว่าแนวคิดเรื่องสัมมาอาชีวะมีฐานมาจากการจำแนกวิถีการดำเนินชีวิตออกเป็นชอบและผิด โดยใช้คุณค่าทางศีลธรรมเป็นเครื่องกำกับ มิได้พิจารณาเพียงว่าการประกอบอาชีพนั้นก่อให้เกิดรายได้หรือความสำเร็จทางวัตถุเท่านั้น

หลักสัมมาอาชีวะได้รับการอธิบายอย่างเป็นระบบยิ่งขึ้นใน มหาจิตตารัสกสูตร ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ขององค์มรรคว่า สัมมาทิฐิเป็นองค์นำ บุคคลต้องรู้ชัดว่าอะไรเป็นมิจฉาอาชีวะและอะไรเป็น

สัมมาอาชีวะ แล้วจึงใช้ความเพียรและสติเพื่อละมิจฉาอาชีวะและทำสัมมาอาชีวะให้ถึงพร้อม แสดงให้เห็นว่าสัมมาอาชีวะมิใช่เพียงรูปแบบของอาชีพ แต่เกี่ยวข้องกับความรู้ความเข้าใจ เจตนา การตัดสินใจ และการควบคุมพฤติกรรมของบุคคลด้วย (ม.อ. (ไทย) 14/140/179-180)

นอกจากนี้ สำหรับคฤหัสถ์ พระพุทธศาสนายังวางขอบเขตของการประกอบอาชีพไว้ชัดเจนในวินัยปิฎก โดยทรงแสดงการค้าขายที่อุบาทว์ไม่ควรประกอบ 5 ประการ ได้แก่ การค้าสัตว์ การค้าสัตว์ การค้าเนื้อสัตว์ การค่าน้ำเมา และการค้ายาพิษ หลักดังกล่าวสะท้อนว่าอาชีพที่ขอบต้องพิจารณาผลกระทบที่มีต่อชีวิต ความปลอดภัย และความสงบสุขของผู้อื่นด้วย มิใช่พิจารณาเฉพาะความถูกต้องของวิธีการรายได้เท่านั้น (อง.ปญจก. (ไทย) 22/177)

2) ความหมายของสัมมาอาชีวะ

คำว่า “สัมมาอาชีวะ” หมายถึง การเลี้ยงชีพโดยชอบหรือการดำรงชีวิตด้วยวิธีการที่ถูกต้องตามหลักธรรม โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2564) อธิบายไว้ใน พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ว่าสัมมาอาชีวะ คือ เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ และจัดเป็นองค์ที่ 5 ในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งอยู่ในหมวดศีลร่วมกับสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ ความหมายดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สัมมาอาชีวะมิได้หมายถึงเพียงการมีอาชีพเพื่อหารายได้เลี้ยงชีวิตเท่านั้น แต่หมายถึงการเลือกประกอบอาชีพและดำเนินการประกอบอาชีพด้วยความสุจริต โดยเว้นจากวิธีการหาเลี้ยงชีพที่ผิดหรือก่อให้เกิดการเบียดเบียน สอดคล้องกับพระไตรปิฎกที่อธิบายว่า อริยสาวกย่อมละมิจฉาอาชีวะและเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ (ม.อ. (ไทย) 14/140/180) จึงสะท้อนสาระสำคัญของสัมมาอาชีวะ 2 ด้านควบคู่กัน คือ การละมิจฉาอาชีวะหรือวิธีเลี้ยงชีพที่ไม่ถูกต้อง และการประกอบสัมมาอาชีวะ หรือดำรงชีวิตด้วยการหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ดังนั้น สัมมาอาชีวะจึงครอบคลุมทั้งประเภทของอาชีพ เจตนาในการประกอบอาชีพ และวิธีการแสวงหาปัจจัยในการดำรงชีวิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

อรรถกถาสัจจวิงค์อธิบายว่า การละมิจฉาอาชีวะ หมายถึง การละขาดจากอาชีวะอันลามก ส่วนสัมมาอาชีวะ หมายถึง อาชีวะอันเป็นกุศลที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ และคำว่า เลี้ยงชีวิตอยู่ หมายถึง การยังความเป็นไปแห่งชีวิตให้ดำเนินไป (วิภค.อ. สัจจวิงค์) ในทางตรงกันข้าม มิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพโดยไม่ชอบ ในมหาจิตตาริสกสูตรทรงยกตัวอย่าง ได้แก่ การพูดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานล่อม การพูดและเลื่อม และการใช้ลาภต่อลาภ ซึ่งเป็นวิธีแสวงหาประโยชน์โดยอาศัยการหลอกลวงหรือเจตนาที่ไม่สุจริต (ม.อ. (ไทย) 14/140/180) ดังนั้น เมื่อพิจารณาในความหมายกว้าง สัมมาอาชีวะจึงหมายถึงการประกอบอาชีพหรือการแสวงหาปัจจัยเลี้ยงชีวิตที่มีความสุจริตทั้งในด้าน เจตนา วิธีการ และผลที่เกิดขึ้น ไม่อาศัยการหลอกลวงเอารัดเอาเปรียบ หรือสร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น

3) องค์ประกอบและลักษณะของสัมมาอาชีวะ

จากการวิเคราะห์คัมภีร์พบว่า สัมมาอาชีวะสามารถจำแนกสาระสำคัญออกได้เป็น 2 ระดับ ตามมหาจิตตาริสกสูตร คือ

ระดับที่ 1 สัมมาอาชีวะที่ยังมีอาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญและให้ผลคืออุปติ หมายถึง การที่บุคคลทั่วไปหรือริยสาวกละการเลี้ยวชีพที่ผิดและดำรงชีวิตด้วยการเลี้ยวชีพที่ชอบ เป็นสัมมาอาชีวะในระดับโลกียะใช้เป็นหลักควบคุมการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตให้อยู่ในกรอบของความสุจริต ไม่เบียดเบียน และไม่แสวงหาประโยชน์ด้วยวิธีที่ผิดศีลธรรม

ระดับที่ 2 สัมมาอาชีวะอันเป็นอริยะที่ไม่มีอาสวะ เป็นโลกุตตรธรรมและเป็นองค์แห่งมรรค หมายถึง การงด การเว้น และการเว้นขาดจากมิจฉาอาชีวะของผู้ที่ดำเนินอยู่ในอริยมรรค ระดับนี้มีใช้เพียงการหลีกเลี่ยงอาชีพที่ไม่เหมาะสมภายนอก แต่เป็นการกำจัดการเจตนาและสภาวะธรรมฝ่ายอกุศลที่เป็นเหตุแห่งการเลี้ยวชีพโดยผิดด้วย (ม.อ. (ไทย) 14/140/180)

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์กับองค์มรรคอื่น พบว่า สัมมาอาชีวะมิได้ทำงานอย่างโดดเดี่ยว พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ เป็นธรรมที่ห้อมล้อมและสนับสนุน สัมมาอาชีวะ กล่าวคือ สัมมาทิฐิทำหน้าที่รู้และจำแนกว่าการเลี้ยวชีพใดถูกหรือผิด สัมมาวายามะทำหน้าที่เพียรละวิธีการเลี้ยวชีพที่ผิดและพัฒนาวิธีการที่ถูกต้อง ส่วนสัมมาสติทำหน้าที่กำกับให้บุคคลรู้ตัวและระมัดระวังการดำเนินชีวิตมิให้กลับไปสู่มิจฉาอาชีวะ (ม.อ. (ไทย) 14/140/179-180)

จากหลักฐานดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ประกอบของสัมมาอาชีวะในเชิงการดำเนินชีวิตได้ 4 ประการ คือ (1) เจตนาชอบ มีความตั้งใจประกอบอาชีพโดยสุจริต ไม่มุ่งเบียดเบียนหรือเอาเปรียบผู้อื่น (2) อาชีพชอบ ประเภทของงานหรือธุรกิจต้องไม่ขัดต่อหลักศีลธรรม โดยเฉพาะไม่สัมพันธ์กับสิ่งที่ก่อให้เกิดการฆ่า การเบียดเบียน ความมึนเมา หรืออันตรายต่อชีวิต (3) วิธีการชอบ กระบวนการประกอบอาชีพต้องปราศจากการหลอกลวง คดโกง หว่านล้อมหรือแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ และ (4) ผลชอบ ผลจากการประกอบอาชีพควรเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของตนและไม่สร้างความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่นและสังคม การสังเคราะห์ในลักษณะนี้สอดคล้องกับงานศึกษาสัมมาอาชีวะในพระไตรปิฎกของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่เสนอให้พิจารณาทั้งแรงจูงใจ ตัวอาชีพ กระบวนการประกอบอาชีพ และผลที่เกิดจากการประกอบอาชีพ

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม พบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักธรรมหลายหมวดที่ทำหน้าที่กำกับการดำเนินชีวิตของบุคคล ตั้งแต่การควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา การพัฒนาจิตสำนึกในการละเว้นความชั่ว การส่งเสริมการกระทำที่เป็นกุศล ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลต่อบุคคลและสังคม จากการศึกษาสามารถสังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่สัมพันธ์โดยตรงกับการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมได้ 5 ประการสำคัญ ได้แก่ ศีล 5 กุศลกรรมบถ 10 หิริและโอตตปปะ อปปมาทธรรม และสังคหวัตถุ 4 ดังนี้

1) ศีล 5 หลักควบคุมพฤติกรรมพื้นฐานในการดำเนินชีวิต

ศีล 5 เป็นหลักปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับการดำเนินชีวิตของคฤหัสถ์ ประกอบด้วย การเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ การเว้นจากการประพฤติดินในกาม การเว้นจากการกล่าวเท็จ และการเว้นจากการดื่มสุราและของมึนเมา พระพุทธศาสนาถือว่าศีลเป็นเครื่องควบคุมกายและ

วาจาให้ดำเนินไปในทางที่ไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น โดยเฉพาะการไม่เบียดเบียนชีวิต ไม่ละเมิดทรัพย์สิน ไม่ละเมิดความสัมพันธ์ของผู้อื่น และไม่ใช้วาจาหลอกลวง (ที.ปา. (ไทย) 11/286/247; อง.ปญจก. (ไทย) 22/172/227) พจนานุกรมพุทธศาสตร์อธิบายศีล 5 ว่าเป็นความประพฤติชอบทางกายและวาจา และเป็นการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน เมื่อพิจารณาในมิติของการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม ศีล 5 จึงทำหน้าที่เป็น กรอบขั้นต่ำของพฤติกรรม ที่บุคคลควรรักษา กล่าวคือ การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องต้องไม่ตั้งอยู่บนการทำลายชีวิต การลักขโมยหรือคดโกง การละเมิดสิทธิของผู้อื่น การหลอกลวงด้วยวาจา และการปล่อยตนให้อยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งมีนเมาจนขาดสติ ดังนั้น ศีล 5 จึงเป็นฐานของความสุจริตและความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและต่อสังคม

2) กุศลกรรมบถ 10 หลักกำกับการกระทำทางกาย วาจา และใจ

กุศลกรรมบถ 10 เป็นหลักธรรมที่ขยายขอบเขตของความประพฤติชอบให้ครอบคลุมทั้ง กาย วาจา และใจ ประกอบด้วย กายกรรม 3 คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤติดีกในกาม วชิกรรม 4 คือ เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ และมโนกรรม 3 คือ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่คิดพยาบาท และมีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม พระไตรปิฎกแสดงกุศลกรรมบถไว้ในฐานะทางแห่งกรรมดีที่ครอบคลุมพฤติกรรมมนุษย์ทั้งสามทาง (ที.ปา. (ไทย) 11/360; อภิ.วิ. (ไทย) 35/1028) ผลการศึกษาพบว่า กุศลกรรมบถ 10 มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมมากกว่าการควบคุมการกระทำภายนอก เพราะรวมถึง เจตนาและสภาวะภายในจิตใจ ด้วย กล่าวคือ บุคคลอาจไม่ได้กระทำผิดทางกายหรือวาจา แต่หากจิตใจยังประกอบด้วยความโลภอยากได้ของผู้อื่น ความพยาบาท หรือความเห็นผิด การดำเนินชีวิตก็ยังมีปัจจัยภายในที่อาจนำไปสู่พฤติกรรมที่ไม่ชอบธรรมได้ กุศลกรรมบถจึงทำหน้าที่พัฒนาความสุจริต 3 ระดับ ได้แก่ กายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตอย่างมีจริยธรรม

3) หิริและโอตตปปะ หลักสร้างจิตสำนึกและการยับยั้งตนจากความชั่ว

หิริ หมายถึง ความละอายต่อการกระทำความชั่วหรือการประพฤติทุจริต ส่วนโอตตปปะ หมายถึง ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วและความเสียหายที่จะเกิดขึ้นจากการประพฤติไม่ถูกต้อง ในพระอภิธรรมปิฎกอธิบายว่า หิริคือความละอายต่อการประพฤติทุจริตและอกุศลบาปธรรม ส่วนโอตตปปะคือความเกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริตและอกุศลบาปธรรม (อภิ.สง. (ไทย) 34/851) หิริและโอตตปปะจึงเป็นกลไกทางจิตใจที่ช่วยให้บุคคลสามารถกำกับตนเองได้แม้ในสถานการณ์ที่ไม่มีบุคคลอื่นหรือกฎหมายภายนอกควบคุม หิริทำให้บุคคลไม่กระทำความชั่วเพราะตระหนักในคุณค่าของตนเอง ขณะที่โอตตปปะทำให้พิจารณาถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและผู้อื่น พระพุทธศาสนายกย่องหิริและโอตตปปะว่าเป็นธรรมสำคัญต่อการพัฒนาศีล โดยหิริโอตตปปะสูตรแสดงความสัมพันธ์ว่า เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี ย่อมส่งผลกระทบต่ออินทริยสังวรและศีลตามลำดับ (อง.สตตก. (ไทย) 23/65) ดังนั้น ในการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม หิริและโอตตปปะทำหน้าที่เป็นจิตสำนึกภายใน ที่ป้องกันมิให้บุคคลแสวงหาประโยชน์ด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้อง แม้การกระทำนั้นอาจหลีกเลี่ยงการ

ตรวจสอบจากกฎหมายหรือสังคมได้ก็ตาม จึงเป็นหลักธรรมที่ช่วยยกระดับการประพฤติจากการไม่ทำผิด เพราะกลัวโทษภายนอกไปสู่การไม่ทำผิดเพราะมีจิตสำนึกทางศีลธรรม

4) อปมาทธรรม หลักแห่งความไม่ประมาทและความรับผิดชอบ

อปมาทะ หมายถึง ความไม่ประมาท การมีสติระมัดระวัง และการไม่ปล่อยชีวิตให้ดำเนินไปตามความเคยชินหรือกิเลสโดยปราศจากการพิจารณา พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับความไม่ประมาทในฐานะหลักที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณธรรม โดยในพระไตรปิฎกมีพระสูตรจำนวนมากที่แสดงอปมาทะเป็นเหตุแห่งการเจริญธรรม และเป็นหลักสำคัญในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรม เมื่อประยุกต์กับการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม อปมาทธรรมทำหน้าที่กำกับให้บุคคลมีสติในการคิด การตัดสินใจ และการกระทำ รู้จักพิจารณาผลกระทบก่อนดำเนินการ และไม่ปล่อยตนให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของความโลภ ความโกรธ หรือความหลงโดยง่าย โดยเฉพาะการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน ผลประโยชน์ หน้าที่การงาน และความสัมพันธ์กับผู้อื่น ความไม่ประมาทจึงสัมพันธ์กับความรับผิดชอบ กล่าวคือ บุคคลต้องตระหนักถึงผลของการกระทำของตนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ตลอดจนรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นแก่บุคคลอื่นและสังคม

5) สังคหัตถุ 4 หลักการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่นอย่างเกื้อกูล

สังคหัตถุ 4 เป็นหลักธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวและประสานบุคคลให้อยู่ร่วมกันอย่างเกื้อกูล ประกอบด้วย ทาน การให้และแบ่งปัน ปิยวาจา การกล่าววาจาที่เป็นประโยชน์และเป็นที่ยรัก อตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ และ สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอหรือร่วมทุกข์ร่วมสุขอย่างเหมาะสม พระไตรปิฎกแสดงสังคหัตถุ 4 ว่าเป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวบุคคลและหมู่ชน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/32/50) ผลการศึกษาพบว่า สังคหัตถุ 4 ช่วยขยายความหมายของการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมจากการไม่เบียดเบียนไปสู่การสร้างประโยชน์แก่ผู้อื่น กล่าวคือ บุคคลที่ดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมมิได้เพียงเว้นการทำความเสียหายแก่สังคม แต่ควรมีความเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน ใช้จ่ายที่สร้างสรรค์ กระทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ และปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเสมอภาค หลักธรรมนี้จึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ความไว้วางใจ และความร่วมมือในครอบครัว องค์กร และสังคม

สรุปผลการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมทั้ง 5 ประการมีความสัมพันธ์กันในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม สามารถจำแนกได้เป็น 4 มิติสำคัญ คือ

ตารางที่ 1 หลักธรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์กันในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

มิติการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม	หลักธรรมสำคัญ	ผลที่เกิดขึ้น
1. การควบคุมตน	ศีล 5	ไม่เบียดเบียนและไม่ละเมิดผู้อื่น
2. การพัฒนาความสุจริต	กุศลกรรมบถ 10	สุจริตทางกาย วาจา และใจ
3. การพัฒนาจิตสำนึกและความรับผิดชอบ	hiri-โอตตปปะ และอปมาทธรรม	ยับยั้งความชั่ว มีสติ รอบคอบ และรับผิดชอบต่อผลของการกระทำ

มิติการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม	หลักธรรมสำคัญ	ผลที่เกิดขึ้น
4. การสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูล	สังคหวัตถุ 4	ช่วยเหลือ แบ่งปัน สื่อสารอย่างสร้างสรรค์ และอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรม

ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

ผลการวิจัยพบว่า หลักสัมมาอาชีวะเป็นหลักสำคัญในการกำกับการดำเนินชีวิตของบุคคลให้ตั้งอยู่บนความสุจริต ความไม่เบียดเบียน และความรับผิดชอบต่อนตนเองและสังคม โดยมีได้จำกัดความหมายอยู่เพียงการเลือกประกอบอาชีพที่ถูกต้องเท่านั้น แต่ครอบคลุมตั้งแต่เจตนาในการประกอบอาชีพ วิธีการแสวงหาปัจจัยเลี้ยงชีพ การปฏิบัติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ เมื่อวิเคราะห์ร่วมกับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง สามารถจำแนกสาระสำคัญของการนำสัมมาอาชีวะมาใช้ส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมได้ 5 ประการ ดังนี้

1. การมีเจตนาและความคิดที่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต

สัมมาอาชีวะต้องเริ่มต้นจากความเห็นและเจตนาที่ถูกต้อง บุคคลจำเป็นต้องพิจารณาว่าอาชีพหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตนเลือกนั้นก่อให้เกิดคุณหรือโทษต่อชีวิตอย่างไร มิใช่ตัดสินคุณค่าของอาชีพจากรายได้หรือผลประโยชน์ทางวัตถุเพียงอย่างเดียว หลักสัมมาทวิฏฐิและสัมมาสังกัปปะจึงเป็นฐานสำคัญที่ช่วยกำกับให้บุคคลรู้จักแยกแยะสัมมาอาชีวะออกจากมิถิมาอาชีวะ และตัดสินใจโดยคำนึงถึงผลกระทบทางศีลธรรมควบคู่กับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ แนวคิดนี้สอดคล้องกับ พุทธเศรษฐศาสตร์ของ P. A. Payutto ที่อธิบายว่า เศรษฐกิจที่ถูกต้องต้องเป็นทางสายกลางและต้องนำไปสู่ true well-being หรือความอยู่ดีที่แท้จริง มิใช่การเพิ่มความพึงพอใจจากการบริโภคอย่างไร้ขอบเขต โดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องสนับสนุนคุณภาพชีวิต การพัฒนามนุษย์ และความเป็นอยู่ที่ดีอย่างแท้จริง (Payutto, 1994) นอกจากนี้ Schumacher (1973) เสนอว่า คุณค่าของการทำงานไม่ได้อยู่ที่ค่าจ้างหรือผลผลิตเท่านั้น แต่การทำงานควรช่วยพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ สร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น และเกื้อหนุนการดำรงชีวิตที่มีความหมาย แนวคิดดังกล่าวช่วยยืนยันว่าเจตนาและเป้าหมายของการประกอบอาชีพเป็นองค์ประกอบสำคัญของสัมมาอาชีวะ มิใช่พิจารณาเฉพาะประเภทอาชีพเท่านั้น ดังนั้น การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมในมิตินี้จึงหมายถึงการมีความคิดชอบ คือ รู้จักประเมินคุณค่าของงานจากความสุจริต คุณประโยชน์ และผลกระทบที่มีต่อชีวิต มากกว่าการใช้รายได้หรือความสำเร็จทางวัตถุเป็นเกณฑ์เพียงประการเดียว

2. การเลือกประกอบอาชีพที่สุจริตและไม่เบียดเบียน

หลักสัมมาอาชีวะกำหนดให้บุคคลเว้นจากการประกอบอาชีพที่ก่อให้เกิดการเบียดเบียน ความสูญเสีย หรือความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น และเลือกอาชีพที่สามารถดำรงชีวิตได้โดยสุจริต หลักดังกล่าวสอดคล้องโดยตรงกับแนวคิดอหิงสา ซึ่งเป็นฐานสำคัญของพุทธจริยศาสตร์และเป็นหลักสำคัญในแนวคิดพุทธเศรษฐศาสตร์ของ Schumacher (1973) ที่เสนอว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจควรลดการใช้ความรุนแรงต่อมนุษย์

และธรรมชาติ รวมทั้งไม่ใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยหรือทำลายล้าง Kesara Bhikkhu (2021) ศึกษาสัมมาอาชีวะสำหรับคฤหัสถ์จากกวีนิพนธ์ อทียสูตร ทีฆานुสูตร และสังคาลสูตร พบว่า สัมมาอาชีวะมีสาระสำคัญทั้งในด้าน การเว้นมิจฉาอาชีวะ และการประกอบสัมมาอาชีวะด้วยสัมมาทิฐิและสัมมาวายามะ แสดงให้เห็นว่าอาชีพที่ขอบธรรมมิได้พิจารณาเฉพาะการหลีกเลี่ยงอาชีพต้องห้าม แต่ต้องประกอบด้วยความเห็นและความเพียรที่ถูกต้องด้วย เมื่อพิจารณาในบริบทสังคมปัจจุบัน หลักสัมมาอาชีวะจึงสามารถใช้เป็นเกณฑ์พิจารณาอาชีพใน 2 มิติ ได้แก่ ความสุจริตของอาชีพ และ ผลกระทบของอาชีพ กล่าวคือ แม้อาชีพหรือกิจกรรมหนึ่งอาจไม่ผิดกฎหมาย แต่หากก่อให้เกิดความเสียหายต่อสุขภาพ ชีวิต สังคม หรือสิ่งแวดล้อม ก็จำเป็นต้องพิจารณาว่าสอดคล้องกับหลักสัมมาอาชีวะเพียงใด

3. การใช้วิธีการประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์ โปร่งใส และเป็นธรรม

สัมมาอาชีวะมิได้พิจารณาเพียงว่าประกอบอาชีพอะไรแต่ต้องพิจารณาว่า ประกอบอาชีพนั้นอย่างไรด้วย บุคคลอาจประกอบอาชีพที่สุจริตโดยทั่วไป แต่หากใช้วิธีการหลอกลวง คดโกง บิดเบือนข้อมูล เอาเปรียบลูกค้า ลูกจ้าง หรือผู้ร่วมธุรกิจ ก็ย่อมไม่สอดคล้องกับสัมมาอาชีวะ ผลการศึกษาของ Kyaw (2017) เกี่ยวกับชาวพุทธพม่าและจริยธรรมทางธุรกิจ พบว่า ผู้ประกอบธุรกิจชาวพุทธต้องเผชิญกับความขัดแย้งทางศีลธรรมในการประกอบอาชีพ และมีการนำหลักศีลและจริยธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ประกอบการตัดสินใจทางธุรกิจ แสดงให้เห็นว่าสัมมาอาชีวะมิใช่หลักนามธรรม แต่สามารถทำหน้าที่เป็นกรอบการพิจารณาปัญหาทางจริยธรรมในการประกอบธุรกิจจริงได้ เมื่อเทียบกับแนวคิดด้านจริยธรรมธุรกิจสมัยใหม่ ยังมีความสอดคล้องกับ Stakeholder Theory ของ Freeman (1984) ซึ่งเสนอว่า การดำเนินธุรกิจไม่ควรมุ่งสร้างคุณค่าให้แก่ผู้ถือหุ้นเพียงกลุ่มเดียว แต่ควรคำนึงถึงลูกค้า พนักงาน ผู้ขาย ชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นด้วย แนวคิดนี้ช่วยขยายความของสัมมาอาชีวะในมิติการปฏิบัติต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นธรรมและไม่เอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น การประกอบสัมมาอาชีวะในประเด็นนี้จึงหมายถึงปฏิบัติชอบ คือ มีความซื่อสัตย์ โปร่งใส ไม่หลอกลวง รักษาสัญญา เคารพสิทธิของผู้อื่น และจัดสรรผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม

4. การกำกับตนด้วยจิตสำนึก สติ และความรับผิดชอบ

การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมไม่อาจอาศัยเพียงกฎหมายหรือกฎระเบียบภายนอก แต่จำเป็นต้องมีระบบควบคุมภายใน ได้แก่ หิริ โอตตปปะ สติ และอัปปมาทะ ซึ่งทำให้บุคคลสามารถยับยั้งตนเองจากการแสวงหาผลประโยชน์ที่ไม่ถูกต้อง แม้การกระทำนั้นจะหลีกเลี่ยงการตรวจสอบจากภายนอกได้ก็ตาม แนวคิดนี้สอดคล้องกับงานศึกษาด้าน Right Mindfulness ในบริบทองค์กร ซึ่งชี้ว่า สัมมาสติในพระพุทธศาสนาเป็นภาวะที่มีฐานทางจริยธรรม ช่วยให้บุคคลไวต่อสิ่งแวดล้อม ควบคุมความปรารถนาที่ไม่เหมาะสม และเกิดการเปลี่ยนแปลงภายใน มิใช่เพียงเทคนิคการฝึกสมาธิเท่านั้น ในด้านพุทธเศรษฐศาสตร์ Payutto (1994) ยังเสนอว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่สามารถแยกออกจากคุณค่าและจริยธรรม เพราะการตัดสินใจทางเศรษฐกิจเกี่ยวข้องกับความต้องการ แรงจูงใจ และคุณภาพชีวิตของมนุษย์โดยตรง เศรษฐศาสตร์จึงต้องคำนึงถึงมิติของธรรมะและเหตุปัจจัยของการกระทำด้วย ดังนั้น สัมมาอาชีวะในมิตินี้จึงเป็นความรับผิดชอบต่อภายใน กล่าวคือ บุคคลไม่งดเว้นความผิดเพียงเพราะกลัวโทษ แต่เกิดจากความละอายต่อความชั่ว ความเกรงกลัวต่อ

ผลเสีย และความตระหนักถึงผลที่จะเกิดแก่ตนเองและผู้อื่น ซึ่งช่วยยกระดับจากการปฏิบัติตามกฎหมายไปสู่การดำเนินชีวิตด้วยจริยธรรม

5. การสร้างประโยชน์ร่วมและความรับผิดชอบต่อสังคม

สัมมาอาชีวะมิได้สิ้นสุดเพียงการไม่เบียดเบียน แต่สามารถพัฒนาไปสู่การสร้างคุณค่าและประโยชน์แก่สังคมได้ โดยเฉพาะเมื่อเชื่อมโยงกับหลักสังคหวัตถุ 4 และหลักเมตตากรุณา การประกอบอาชีพจึงควรสร้างประโยชน์แก่ตนเองควบคู่กับผู้เกี่ยวข้องและสังคม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับ Stakeholder Theory ซึ่งเน้นการสร้างคุณค่าแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย และยังสอดคล้องกับแนวคิด Corporate Social Responsibility: CSR ของ Carroll (1991) ที่เสนอว่าความรับผิดชอบต่อธุรกิจมีหลายระดับ ครอบคลุมความรับผิดชอบต่อทางเศรษฐกิจ กฎหมาย จริยธรรม และการมีส่วนช่วยเหลือสังคม มิใช่จำกัดเพียงการแสวงหากำไรเท่านั้น ในทำนองเดียวกัน Payutto (1994) อธิบายว่า ผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจเป็นเพียงเครื่องมือชี้จุดหมายสุดท้าย แต่ควรนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต การพัฒนามนุษย์ และประโยชน์แก่สังคม ดังนั้น สัมมาอาชีวะในขั้นนี้จึงเป็นเกื้อกูลชอบ คือ การประกอบอาชีพโดยคำนึงถึงประโยชน์ร่วม การปฏิบัติต่อผู้เกี่ยวข้องอย่างเป็นธรรม การรับผิดชอบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม และการใช้ผลจากการประกอบอาชีพเพื่อสนับสนุนคุณภาพชีวิตของบุคคลและสังคม

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ดังนี้

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ผลการวิจัยพบว่า สัมมาอาชีวะเป็นองค์ประกอบหนึ่งของอริยมรรคมีองค์ 8 อยู่ในหมวดศีลร่วมกับสัมมาวาจาและสัมมากัมมันตะ มีสาระสำคัญอยู่ที่การละมิจฉาอาชีวะและดำรงชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพที่ชอบ โดยความหมายมิได้จำกัดเพียงการเลือกประเภทของอาชีพที่สุจริต แต่ครอบคลุมถึงเจตนา วิธีการประกอบอาชีพ และผลที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพด้วย ทั้งนี้เพราะสัมมาอาชีวะมิได้เป็นข้อปฏิบัติที่แยกจากองค์มรรคอื่น แต่สัมพันธ์โดยเฉพาะกับสัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ และสัมมาสติ ดังที่มหาจัตตารีสกสูตรแสดงกระบวนการรู้จักมิจฉาอาชีวะ การละมิจฉาอาชีวะ และการทำสัมมาอาชีวะให้บริบูรณ์ (ม.อ. (ไทย) 14/140/179-180)

ผลดังกล่าวอาจอธิบายได้ว่า สัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเป็น จริยธรรมของการดำรงชีวิตมากกว่าจะเป็นเพียงข้อกำหนดเกี่ยวกับอาชีพ กล่าวคือ การพิจารณาว่าอาชีพหนึ่งเป็นสัมมาอาชีวะหรือไม่นั้นต้องพิจารณาทั้งสิ่งที่ทำ เหตุที่ทำ และวิธีที่ทำประกอบกัน แนวทางนี้ตรงกับคำอธิบายของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต), (2568) ที่จัดสัมมาอาชีวะเป็นองค์มรรคในส่วนศีล และอธิบายว่าเป็นการละมิจฉาชีพและเลี้ยงชีวิตด้วยสัมมาชีพ ข้อค้นพบดังกล่าวสัมพันธ์กับการศึกษาของ ธนรัฐ สะอาดเยี่ยม พระมหาเจริญสุข คุณวีโร พระปราโมทย์ วาทโกวิโท และเกษศิริรินทร์ ปัญญาเอก (2563) ซึ่งศึกษาสัมมาชีพและความ

รับผิดชอบจากพระไตรปิฎก และพบว่า สัมมาชีพหมายถึงการดำรงชีวิตที่มีความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา และใจ โดยไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งยังมีคุณค่าในระดับบุคคล ครอบครัว เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี ข้อค้นพบดังกล่าวสนับสนุนการตีความในงานวิจัยนี้ว่า สัมมาอาชีวะไม่ควรถูกลดทอนให้เหลือเพียงบัญชีรายชื่อ อาชีพที่ทำได้หรือทำไม่ได้ แต่เป็นระบบการดำเนินชีวิตที่มีความรับผิดชอบต่อผลกระทบที่เกิดขึ้น

ผลการวิจัยข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าสัมมาอาชีวะมีอย่างน้อย 4 มิติที่สัมพันธ์กัน ได้แก่ เจตนาชอบ อาชีพชอบ วิธีการชอบ และผลที่ไม่ก่อการเบียดเบียน ซึ่งเป็นการขยายความหมายจากการเลี้ยงชีพชอบไปสู่กรอบจริยธรรมสำหรับพิจารณากระบวนการประกอบอาชีพโดยรวม จุดสำคัญจึงมิใช่เพียงถามว่า บุคคลทำอาชีพอะไร แต่ต้องถามต่อว่า ทำด้วยเจตนาใด ทำอย่างไร และส่งผลต่อใคร จึงจะสะท้อนความหมายของสัมมาอาชีวะในฐานะองค์แห่งอริยมรรคได้ครบถ้วน

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธธรรมที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม ได้แก่ ศีล 5 กุศลกรรมบถ 10 หิริ-โอตตปปะ อัปมาทธรรม และสังคหวัตถุ 4 โดยหลักธรรมแต่ละหมวดมิได้ทำหน้าที่ซ้ำกัน แต่เชื่อมโยงเป็นลำดับตั้งแต่การควบคุมพฤติกรรมภายนอก การพัฒนาความสุจริตทางกาย วาจา และใจ การสร้างจิตสำนึกยับยั้งความชั่ว การมีสติและความรับผิดชอบต่อ ตลอดจนการสร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับผู้อื่น ผลดังกล่าวสะท้อนว่า การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมในพระพุทธศาสนาไม่อาจสร้างขึ้นด้วยการรักษาข้อห้ามเพียงอย่างเดียว แต่เป็น กระบวนการพัฒนาจากภายนอกเข้าสู่ภายใน และจากการควบคุมตนไปสู่ความรับผิดชอบต่อผู้อื่น ศีล 5 ทำหน้าที่กำหนดขอบเขตพื้นฐานมิให้บุคคลเบียดเบียนชีวิตทรัพย์สิน ความสัมพันธ์ ความจริง และสติสัมปชัญญะ ขณะที่กุศลกรรมบถ 10 ขยายกรอบดังกล่าวให้ครอบคลุมมโนกรรม จึงทำให้ความชอบธรรม มิได้วัดเพียงสิ่งที่บุคคลแสดงออก แต่รวมถึงเจตนาและทัศนะภายในด้วย ข้อค้นพบนี้สอดคล้องในสาระกับการศึกษาของ ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม และคณะ (2563) ซึ่งพบว่าหลักพุทธธรรมที่ช่วยส่งเสริมสัมมาชีพประกอบด้วยศีล 5 อิทธิบาท 4 จักร 4 สันโดษ อริยทรัพย์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 โดยเฉพาะงานดังกล่าวให้ความสำคัญกับอริยทรัพย์ ซึ่งประกอบด้วยศรัทธา ศีล หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ และปัญญา แสดงให้เห็นว่าการประกอบอาชีพอย่างชอบธรรมต้องอาศัยทุนภายในทางคุณธรรม ไม่ใช่ทุนทางเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว

ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับ เสาวรีย์ แนนหนา ทรงศักดิ์ พรหมดี และโพน นามณี (2565) ซึ่งศึกษาการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะของมัคคุเทศก์ในจังหวัดเชียงใหม่ และพบว่าการใช้สัมมาอาชีวะให้เกิดผลในการดำเนินชีวิตจำเป็นต้องอาศัยหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้องและส่งเสริมร่วมกัน งานดังกล่าวสรุปชัดว่าการใช้สัมมาอาชีวะเพียงหลักเดียวไม่เพียงพอต่อสถานการณ์ทางวิชาชีพที่ซับซ้อน แต่ต้องเลือกใช้หลักธรรมหลายหมวดให้เหมาะกับบริบทและสถานการณ์ ผลการศึกษาของพระพรหมวชิรโมลี และคณะ (2566) ในกลุ่มอาชีพจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ผู้ประกอบการผ้าไหม ประคำ เกษตรอินทรีย์ และกลุ่มคนเลี้ยงช้าง พบคุณธรรมร่วม

สำคัญ ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความสุจริต ความรับผิดชอบต่อผู้บริโภคร ความอดทน ความเอื้อเฟื้อ และการช่วยเหลือกันในกลุ่มชน โดยผู้วิจัยของงานดังกล่าวสรุปว่า ความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมแกนกลางของกระบวนการสร้างสัมมาชีพ ประเด็นนี้สนับสนุนผลการวิจัยปัจจุบันว่า การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมมิใช่เรื่องเชิงนามธรรม แต่แสดงออกได้ในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจจริง เช่น ความซื่อตรงต่อผู้บริโภคร การผลิตสินค้าที่ปลอดภัย การไม่ใช้สารที่ก่อโทษ และการแบ่งปันประโยชน์ในกลุ่มชน ขณะเดียวกัน กาญจนา สุระ (2567) เสนอการประยุกต์มีสมาธิมาปฏิบัติกับการจัดการธุรกิจ โดยเชื่อมสัมมาทิฐิกับการไม่มุงร้ายต่อผู้บริโภคร สัมมาสังกัปปะกับการไม่คิดเอาเปรียบ สัมมาวาจากับการให้ข้อมูลที่เป็นจริง สัมมากัมมันตะกับการดำเนินงานอย่างมีคุณธรรม และ สัมมาสติ-สัมมาวายามะกับความรอบคอบและการพัฒนากระบวนการทำงาน ผลการศึกษานี้ช่วยยืนยันว่าองค์กรมรรคสามารถนำมาประยุกต์เป็นหลักกำกับการผลิต การตลาด การบริหารบุคลากร และการเงินได้จริง

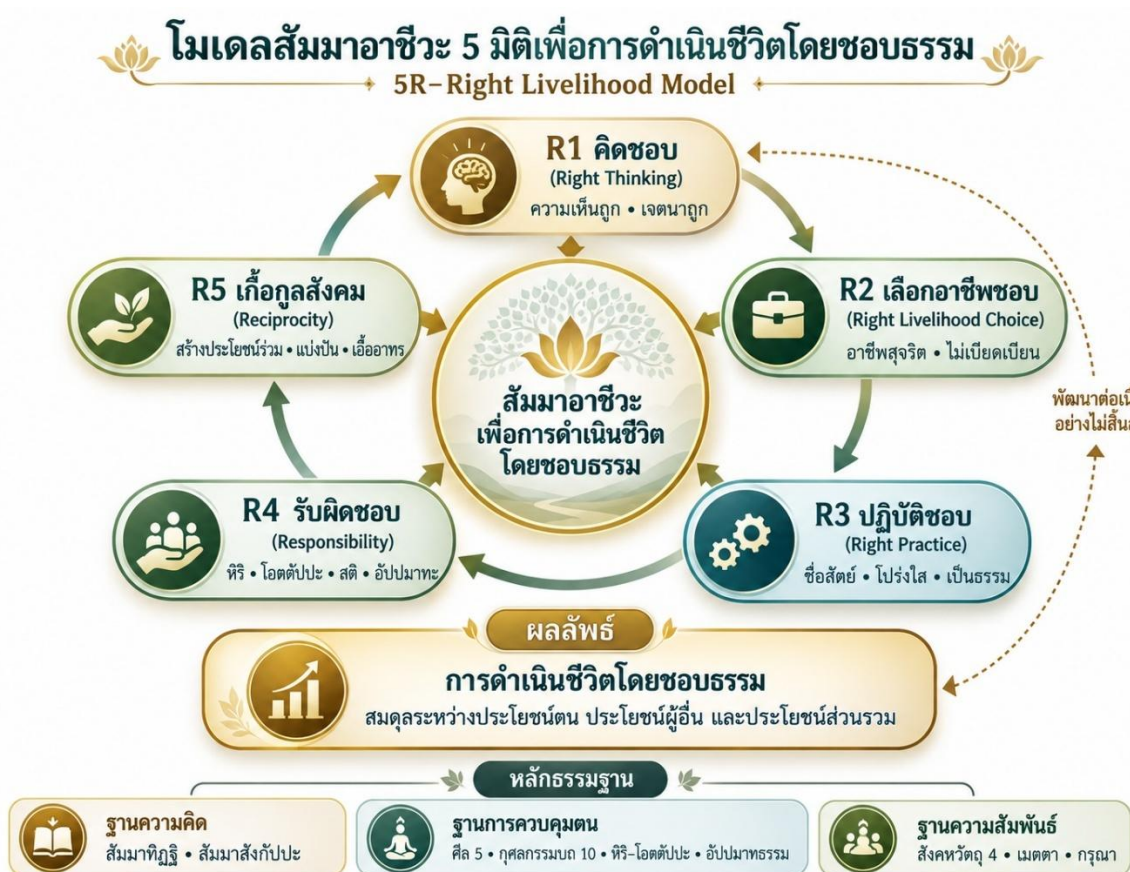
อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

ผลการวิจัยพบว่า หลักสัมมาอาชีวะเพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมสามารถสังเคราะห์ได้ 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) คิดชอบ 2) เลือกอาชีพชอบ 3) ปฏิบัติชอบ 4) รับผิดชอบ และ 5) เกื้อกูลสังคม โดยองค์ประกอบทั้งห้ามีความสัมพันธ์ต่อกันตั้งแต่ระดับความคิดและเจตนา ไปสู่การเลือกอาชีพ วิธีปฏิบัติ การควบคุมตน และความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและสังคม ข้อค้นพบนี้สะท้อนว่า สัมมาอาชีวะมิได้หมายถึงเพียงการเลือกอาชีพที่สุจริต แต่เป็นกระบวนการจริยธรรมที่เริ่มจาก สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ซึ่งทำหน้าที่กำกับความคิดและเจตนา ก่อนนำไปสู่การเลือกอาชีพที่ไม่เบียดเบียนและใช้วิธีการประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์ โปร่งใส และเป็นธรรม แนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับพุทธเศรษฐศาสตร์ของ Payutto (1994) ที่มองว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจควรนำไปสู่ความอยู่ดีที่แท้จริงของมนุษย์ และกับ Schumacher (1973) ที่เสนอว่า Right Livelihood ต้องพิจารณาคุณค่าของงานและผลกระทบต่อมนุษย์และธรรมชาติ มิใช่พิจารณาเพียงรายได้หรือผลผลิต ในด้านการปฏิบัติ “ปฏิบัติชอบ” และ “รับผิดชอบ” แสดงให้เห็นว่า ความชอบธรรมของอาชีพขึ้นอยู่กับทั้งประเภทของงานและวิธีดำเนินงาน สอดคล้องกับ Kyaw (2017) ที่พบว่า ผู้ประกอบธุรกิจชาวพุทธต้องใช้หลักจริยธรรมในการตัดสินใจเมื่อเผชิญสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งทางผลประโยชน์ ขณะเดียวกันยังสามารถเชื่อมโยงกับ Stakeholder Theory ของ Freeman (1984) ซึ่งเน้นการคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่าย อย่างไรก็ตาม สัมมาอาชีวะมีขอบเขตกว้างกว่า เพราะให้ความสำคัญกับ เจตนาและคุณธรรมภายในของผู้กระทำ ควบคู่กับผลกระทบต่อภายนอก สำหรับองค์ประกอบเกื้อกูลสังคม ผลการวิจัยชี้ว่า สัมมาอาชีวะมิได้หยุดอยู่เพียงการไม่เบียดเบียน แต่ควรพัฒนาไปสู่การสร้างประโยชน์ร่วมแก่บุคคล ชุมชน และสังคม ซึ่งมีความใกล้เคียงกับแนวคิด Corporate Social Responsibility ของ Carroll (1991) ที่เน้นความรับผิดชอบต่อทั้งด้านเศรษฐกิจ กฎหมาย จริยธรรม และสังคม อย่างไรก็ตาม จุดแตกต่างสำคัญคือ หลักสัมมาอาชีวะกำหนดความรับผิดชอบต่อสังคมตั้งแต่ระดับเจตนาและการเลือกอาชีพ มิใช่เพิ่มความรับผิดชอบต่อสังคมหลังจากการดำเนินกิจการแล้ว ดังนั้น ข้อค้นพบสำคัญของงานวิจัยนี้คือ การสังเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะเป็นกระบวนการคิดชอบ เลือกอาชีพชอบ ปฏิบัติชอบ รับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งเชื่อมคุณธรรมส่วนบุคคล จริยธรรมในการทำงาน

และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมเข้าด้วยกัน กรอบดังกล่าวช่วยขยายความหมายของสัมมาอาชีวะจากหลักการ เลี้ยงชีพชอบไปสู่แนวทางการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้กับบริบทการทำงานและสังคม ร่วมสมัยได้อย่างเป็นระบบ

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยสามารถสังเคราะห์เป็น โมเดลสัมมาอาชีวะ 5 มิติเพื่อการดำเนินชีวิต โดยชอบธรรม (5R-Right Livelihood Model) ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) Right Thinking คิด ชอบ 2) Right Livelihood Choice เลือกอาชีพชอบ 3) Right Practice ปฏิบัติชอบ 4) Responsibility รับผิดชอบ และ 5) Reciprocity เกื้อกูลสังคม โดยองค์ประกอบทั้งห้ามีความสัมพันธ์กันเป็น กระบวนการพัฒนาจากภายในสู่ภายนอก เริ่มจากการมีความเห็นและเจตนาที่ถูกต้อง นำไปสู่การเลือกอาชีพ สุจริต การใช้วิธีการประกอบอาชีพที่ถูกต้อง การกำกับตนด้วยจิตสำนึกและความรับผิดชอบ และการขยายผล จากการประกอบอาชีพไปสู่การสร้างประโยชน์แก่บุคคลและสังคม สังเคราะห์เป็นภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 โมเดลสัมมาอาชีวะ 5 มิติเพื่อการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม

ที่มา: ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย, ออกแบบภาพด้วย ChatGPT, 2026

สาระสำคัญของโมเดลคือ การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมมิได้พิจารณาเพียงว่า บุคคลประกอบอาชีพอะไร แต่พิจารณาครบทั้งคิดอย่างไร เลือกอะไร ทำอย่างไร รับผิดชอบต่ออย่างไร และสร้างประโยชน์แก่ใคร จึง

เป็นการขยายหลักสัมมาอาชีวะจากการเลี้ยงชีพโดยชอบไปสู่กระบวนการจริยธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบ

โมเดลมีลักษณะเป็นวงจร เนื่องจากผลจากการประกอบอาชีพและผลกระทบต่อสังคมสามารถย้อนกลับมาเป็นข้อมูลสำหรับการพิจารณา ปรับปรุงความคิด การตัดสินใจ และวิธีปฏิบัติของบุคคลอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้สัมมาอาชีวะเป็นทั้งหลักในการประกอบอาชีพ หลักพัฒนาคุณธรรมส่วนบุคคล และหลักสร้างความรับผิดชอบต่อสังคม อันนำไปสู่เป้าหมายสูงสุด คือ การดำเนินชีวิตโดยชอบธรรมอย่างสมดุลระหว่างประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ส่วนรวม

สรุปและข้อเสนอแนะ

สัมมาอาชีวะเป็นหลักสำคัญของอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม ครอบคลุมทั้งเจตนา การเลือกอาชีพ วิธีการปฏิบัติ และผลกระทบต่อผู้อื่น โดยมีหลักพุทธธรรมสำคัญ ได้แก่ ศีล 5 กุศลกรรมบถ 10 ทิริ-โธตตปะ อัปมาทธรรม และสังคหัตถ์ 4 เป็นหลักสนับสนุน ทั้งนี้สามารถสังเคราะห์เป็น 5R-Right Livelihood Model ได้แก่ คิดชอบ เลือกอาชีพชอบ ปฏิบัติชอบ รับผิดชอบ และเกื้อกูลสังคม ซึ่งนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่สมดุลระหว่างประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ส่วนรวม

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

- 1) หน่วยงานด้านพระพุทธศาสนาควรส่งเสริมการบูรณาการหลักสัมมาอาชีวะและหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องไว้ในกิจกรรมการเผยแผ่ การศึกษา และการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเป็นระบบ
- 2) ควรพัฒนาหลักสูตรหรือคู่มือการประยุกต์ใช้สัมมาอาชีวะสำหรับการประกอบอาชีพ การบริหารทรัพยากร และการดำเนินชีวิตในบริบทสังคมร่วมสมัย
- 3) ควรสนับสนุนความร่วมมือระหว่างหน่วยงานพระพุทธศาสนา สถานศึกษา ชุมชน และองค์กรภาคสังคม เพื่อขับเคลื่อนการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพบนฐานความสุจริตและความรับผิดชอบ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

- 1) ควรนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางส่งเสริมการประกอบอาชีพสุจริต การไม่เบียดเบียน และการตัดสินใจทางเศรษฐกิจอย่างมีคุณธรรม
- 2) สถานศึกษา ชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำหลักสัมมาอาชีวะ สุจริต 3 ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์ และหลักธรรมที่เกี่ยวข้องไปประยุกต์ใช้ในการอบรมและพัฒนาคุณธรรม
- 3) บุคคลและครอบครัวสามารถนำหลักธรรมดังกล่าวไปใช้ในการวางแผนอาชีพ การบริหารรายได้และทรัพยากร ตลอดจนการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

3. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรศึกษาวิเคราะห์ หลักสัมมาทิฐิ เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม โดยเน้นบทบาทของความเห็นถูกต้องต่อการตัดสินใจและการประกอบอาชีพ

2) ควรศึกษาวิเคราะห์ หลักสัมมาสังกัปปะ เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม โดยเน้นเจตนา ความไม่พยาบาท และการไม่เบียดเบียน

3) ควรศึกษาวิเคราะห์ หลักสัมมาสัมมัตตะ เพื่อส่งเสริมการดำเนินชีวิตโดยชอบธรรม และเปรียบเทียบความสัมพันธ์กับสัมมาอาชีวะในมิติของการปฏิบัติและความรับผิดชอบทางจริยธรรม

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา สุระ. (2567). การประยุกต์ใช้หลักมัชฌิมาปฏิปทากับการจัดการธุรกิจเพื่อสร้างความยั่งยืน. *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 13(3), 328–342.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/jssr/article/view/255699>

กิจ ศรียะอาจ. (2561). An analytical study of Buddhist ethics and careers in Buddha's time. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 6(sp1), 418–426.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/124210>

ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, พระมหาเจริญสุข คุณวิโร, พระปราโมทย์ วาทโกวิโท, และเกษศิรินทร์ ปัญญาเอก. (2563). การศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาชีพและความรับผิดชอบต่อพระพุทธศาสนา. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 8(2), 431–444.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/240696>

พระพรหมวชิรโมลี, พระราชวิมลโมลี, และบรรจง โสดาดี. (2566). สัมมาชีพ: แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความสุจริตและความรับผิดชอบต่อผู้ประกอบการอาชีพของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 11(2), 723–735.

<https://so03.tci-thaijo.org/index.php/journal-peace/article/view/254074>

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2568). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย* (พิมพ์ครั้งที่ 46).

เสาวรีย์ แนนหนา, ทรงศักดิ์ พรหมดี, และโผน นามณี. (2565). แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะของมัคคุเทศก์ในจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 5(1), 15–24.

Blustein, D. L., Lysova, E. I., & Duffy, R. D. (2023). Understanding decent work and meaningful work. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 10, 289–314. <https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-031921-024847>

Carroll, A. B. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: Toward the moral management of organizational stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39–48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)

Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Pitman.

- Kesara Bhikkhu. (2021). Right livelihood: A vital factor of moral purity for lay Buddhist disciples. *The Journal of International Buddhist Studies College*, 7(1), 90–106. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/ibsc/article/view/252929>
- Kyaw, P. P. (2017). In the midst of imperfections: Burmese Buddhists and business ethics. *Journal of Buddhist Ethics*, 24, 287–339.
- Martela, F., Gómez, M., Unanue, W., Araya, S., Bravo, D., & Espejo, A. (2021). What makes work meaningful? Longitudinal evidence for the importance of autonomy and beneficence for meaningful work. *Journal of Vocational Behavior*, 131, 103631. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2021.103631>
- Payutto, P. A. (1994). *Buddhist economics: A middle way for the market place* (2nd rev. & enl. ed.; J. B. Dhammavijaya & B. Evans, Trans.). Buddhadhamma Foundation.
- Schumacher, E. F. (1973). *Small is beautiful: A study of economics as if people mattered*. Blond & Briggs.
- Tablan, F. (2020). Understanding the subjective dimension of work from a Buddhist perspective. *Humanities Bulletin*, 3(2), 27–44. <https://journals.lapub.co.uk/index.php/HB/article/view/1668>
- Vu, M. C., & Gill, R. (2023). Are leaders responsible for meaningful work? Perspectives from Buddhist-enacted leaders and Buddhist ethics. *Journal of Business Ethics*, 187, 347–370. <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05293-w>